

Barbora Klimtová

Praha

Tendence ve vývoji pomístních jmen na území obce Otročiněves (s přihlédnutím ke komunikační variabilitě těchto jmen)

1. Úvod

Tento příspěvek pojednává o některých tendencích ve vývoji pomístních jmen s přihlédnutím k jejich variabilitě v komunikaci. Konkrétní příklady budou demonstrovány na pomístních jménech z obce Otročiněves, kde jsem provedla vlastní sběr pomístních jmen.

Obec Otročiněves dříve náležela k dnes již zaniklému územně správnímu celku nazvanému soudní okres Křivoklát (analýzou pomístních jmen ze všech obcí spadajících pod tuto jednotku se bude zabývat má disertační práce). Otročiněves se nachází přibližně 50 km jihozápadně od Prahy a asi 65 km severovýchodně od Plzně a dnes náleží k okresu Beroun. Oblast celého bývalého soudního okresu Křivoklát je charakteristická tím, že jí prochází řada izoglos oddělujících dva nářeční areály – jihozápadočeský a středočeský. Na tyto prvky se soustředíme i při analýze pomístních jmen ze zkoumané lokality.

2. Kritéria a zdroje výzkumu

Jako materiál pro porovnání dat získaných vlastním sběrem nám budou sloužit dva zdroje. Srovnání s nimi poukáže na změny českého anoikonymického systému v průběhu času.

2.1. Soupisová anketa pro Slovník pomístních jmen v Čechách

Soupisová anketa sloužící pro tvorbu Slovníku pomístních jmen v Čechách (SPJČ) probíhala v letech 1963–1980. Díky ní bylo shromážděno cca půl milionu dokladů pomístních jmen [Olivová-Nezbedová 1995: 49]. V tomto soupise

je celkem pro Otročiněves shromážděn 101 doklad, je však důležité brát v potaz některá opakující se jména a provést z následujících důvodů revizi tohoto soupisu. Uvedu několik příkladů: např. třikrát vyskytující se jméno *Ve žlabích*, ve všech případech pro hon JZD (nejspíše se tedy jedná o jméno jednoho a téhož místa, které bylo získáno z více zdrojů). Jelikož jsem jména excerpovala z počítačové databáze vytvořené na základě excerpčních lístků, objevovala se dvakrát také víceslovná jména jako např. *U děravé skály* (to díky potřebám Slovníku pomístních jmen v Čechách – jeden doklad slouží pro definici hesla SKÁLA, druhý pro heslo DĚRAVÝ). Soupis dále zaznamenává anoikonyma pro terénní útvary jako pole, louky, lesy atd., ale i pro polohy či místní části¹. Rozlišuje mezi názvy polí a označeními pro bývalé hony JZD i v případě, že se jednalo o totéž místo. Zde narážíme na vliv společenských poměrů či politické situace na podobu těchto vlastních jmen.

2.2. Tereziánský katastr

Tereziánský katastr (TK) je soupis pomístních jmen, který vznikl přibližně v polovině 18. století. Nevznikl primárně z potřeby lingvistické, neměl za úkol shromažďovat anoikonyma za účelem jazykové analýzy. Shromažďuje je z důvodu soupisu majetku a půdy, kterou měli pronajatou poddaní, a uvádí, o jaký útvar se jednalo, tj. pole, louky aj.

Porovnání nově shromážděných anoikonym a jmen zachycených v tereziánském katastru je důležitým kritériem při zjišťování jejich relativního stáří. Tento soupis jsem nerevidovala, i když zřejmě i zde došlo k případům, kdy pro jeden objekt nacházíme dvě jména (např. *aufn Czetkach* vs. *aufn Cziatkach*, v obou případech se jedná o pole – předpokládáme, že se jedná o místo uvedené v soupisu pro SPJČ jako *Na Cetkách*). V rámci menší obce, jako je Otročiněves, předpokládáme, že některá místa svá jména nemusela změnit ani z důvodu společenských, hospodářských či politických změn, a jsou proto udržována tradicí po několik generací.

3. Postup výzkumu

Při sestavení postupu výzkumu, výběru informátorů a analýzy jsem vycházela především z poznatků Rudolfa Šrámků o propriální variabilitě [Šrámek 1999: 106–113], studií Jaromíra Krška o sociálních toponymech [např. Krško 2003:

¹ Názvy místních částí nejsou tradičně řazeny mezi pomístní jména, přesto se ve Slovníku pomístních jmen v Čechách zpracovávají. Tato místní jména mají totiž k pomístním jménům velmi blízko, často se jména zaniklých místních částí stávala jmény pomístními, a naopak původní pomístní jména se přenesla do jmen místních částí, více viz Matušová a kol. [2005: 7].

61–70] a koncepce podobného výzkumu, který provedly Hana Konečná a Martina Ireinová v roce 2010 ve třech moravských obcích [Ireinová 2010: 247–268; Ireinová, Konečná 2010: 299–304; Konečná 2010: 269–298].

Jelikož chceme poukázat na relativní stáří pomístních jmen i na jejich komunikační aspekty a na rozdíly v jejich užívání, rozdělili jsme informátory do tří skupin podle věku – na mladou (15–25 let), střední (25–65 let) a nejstarší generaci (65 a více let). Toto rozdělení nám pomůže ukázat, nakolik se daná anoikonyma mění či uchovávají v paměti obyvatel dané lokality v průběhu času. V Otročiněvsi se sběru zúčastnilo celkem šest osob (dvě osoby z každé věkové skupiny). Ideálně se mělo jednat o osoby žijící celý život v této obci (nejlépe i s předky pocházejícími odsud) a bez vysokoškolského vzdělání lingvistického zaměření.

Pro účely sběru jsem se rozhodla používat vlastní slepé mapy. Informátoři posléze dostali jednoduché zadání: Zaznamenejte do mapy, jak se kde u vás říká, jaká jména používáte a případně doplňte, jaký objekt tato pojmenování označují. Informátoři spontánně uváděli jen ta jména míst, která umějí lokalizovat. Poté byli tázáni na jména ze soupisové ankety. U těchto jmen jsem zaznamenávala tři možnosti: 1) informátoři jméno znají, umějí ho lokalizovat, ale nevzpomněli si na něj spontánně; 2) jméno znají, slyšeli ho, např. užíval ho jejich dědeček, ale už ho neumějí lokalizovat – dá se tedy usuzovat, že objekt pro ně již není důležitý, ať už z hlediska orientace v prostoru, či komunikace; 3) jméno neznají, neumějí ho lokalizovat a nikdy ho neslyšeli.

4. Srovnání se staršími soupisy

Ze srovnání všech dostupných zdrojů jsme vytvořili několik seznamů pomístních jmen. Zaprvé jsou to seznamy pomístních jmen, která jednotliví informátoři uvedli spontánně (tedy chybí zde ta pomístní jména, na která jsme se museli dotazovat) a která umějí lokalizovat (předpokládáme, že tato jména tedy víceméně aktivně užívají v komunikaci). Jména lišící se pouze předloškou uvádíme oddělená lomítky vedle sebe, jelikož patří jednomu a témuž objektu a nevidíme důvod je od sebe více oddělovat (viz např. *Jedlina / V jedlině*). Z tohoto soupisu dále oddělujeme dílčí skupiny jmen. Pro lepší znázornění si tyto skupiny ukažme na zástupných příkladech, které zaznamenáme do následující tabulky. První skupinu tvoří taková pomístní jména z vlastního sběru, která jsou zároveň uvedena i v obou předchozích zdrojích (SPJČ, TK). Druhou skupinu tvoří pomístní jména získaná vlastním sběrem, která se shodují s TK, ale nejsou zanesena v soupise pro SPJČ. Tyto dvě skupiny obsahují pomístní jména, u kterých můžeme nejlépe upozornit na jejich relativní stáří, jelikož je máme doložena i v tereziánském katastru.

Třetí oddíl tvoří pomístní jména zaznamenaná vlastním sběrem i sběrem pro SPJČ. Poslední skupinou jsou jména, která se neobjevila v žádném předchozím

sběru, pouze ve vlastním sběru. Díky tomuto rozdělení můžeme lépe nejen poukázat na stáří, ale i na distribuci těchto jmen. Čtvrtou, poslední skupinu tvoří pomístní jména, jež byla získána pouze vlastním sběrem a nemají oporu v žádném předchozím soupise. Právě u těchto jmen jsme dále sledovali rozdíly především komunikačního charakteru mezi podobami získanými od jednotlivých informátorů.

Tabulka 1

	Pomístní jméno – příklad	Množství	Komentář
1. skupina	<i>Strejščov / Ve strejščově; Jaryň / Jaryně</i>	tvoří cca čtvrtinu pomístních jmen za- znamenanych vlastním sběrem	Jména udržovaná již po několik generací; ustálená jazyková forma, viz <i>Strejšcow</i> (v TK) > <i>Ve strejščově</i> (SPJČ) > <i>Strejščov / Ve strejščově</i> (vlastní sběr).
2. skupina	<i>Na bahnivý; Na kopanině</i>	tvoří nejmenší část (pouze 5 pomístních jmen, která lze do této skupiny zařadit)	Většinou pomístní jména složená z předložky a apelativa; nelze určit, proč nejsou v SPJČ zaznamenána (důvodem mohou být politické i společenské faktory). Občas nutno srovnat s historickými mapami.
3. skupina	<i>Na Jezírkách; Vorlík</i>	tvoří cca čtvrtinu pomístních jmen za- znamenanych vlastním sběrem	Početně výrazně zastoupená skupina jmen; nelze doložit, zda jména nejsou ještě starší; předpokládáme, že jde o jména objektů důležitých pro většinu obyvatel obce.
4. skupina	<i>Oudol / V oudole; Černá hromada; Na čarodějnicích</i>	tvoří cca polovinu pomístních jmen za- znamenanych vlastním sběrem	Jména zachycená pouze vlastním sběrem, nemají oporu ve starších soupisech; především u nich jsme sledovali sociální aspekt užívání.

5. Co můžeme ze srovnání těchto tří soupisů (TK, SPJČ, vlastní sběr) vyčíst?

5.1. Porovnání pomístních jmen užívaných mladou a nejstarší generací

V Otročiněvsi je na první pohled patrný rapidní úbytek pomístních jmen u nejmladší generace. Můžeme také pozorovat tendenci, podle níž se s nižším věkem informátora vytrácejí jména zanesená v předchozích soupisech, např. u informátorky z nejstarší generace 32 anoikonym z celkových 48 bylo zachyceno v některém z předchozích soupisů, zatímco informátor z nejmladší generace zná

pouze 5 anoikonym uvedených zároveň v soupisu pro SPJČ (celkově uvedl 21 pomístní jméno).

Pokud mluvíme o pomístních jménech zachycených vlastním sběrem, nacházíme poměrně velký počet pomístních jmen, která užívají všechny generace, jsou to např.

Habrový / Habrovej potok (6 dotazovaných); *Oudol / V oudole* (4); *Plegáry / Na plegárech* (4); *Amerika / Na americe*² (3); *V průhonu / V průhoně* (3).

Doklady pro nahrazení starého pomístního jména novým u mladé generace máme jen ve dvou případech, a to *Jantarovka* místo původního *Na Žižali* a *Na čárách* místo *Na dubině*. Za zcela nové pojmenování, známé jen mladé generaci, můžeme považovat poněkud ironicky míněné jméno *Beverly Hills* pro místo, kde si stavějí domy movitější obyvatelé obce.

5.2. Forma pomístních jmen

Předpokládali jsme, že forma těchto jmen bude zachovávat středočeské nářečí či nespisovné, obecněčeské tvary. Zbytky jihozápadočeského nářečí jsme ve sběru v této obci nezaznamenali. Napříč všemi generacemi zachovávají jména především tyto jevy: *y > ej* (*Habrovej*, atd.); protetické *v-* (*Vohrada*); přípona *-ovic* u jména rodiny (např. *Holnovic*, *Kovářikovíc*); jednotná koncovka genitivu, dativu a lokálu tvrdých adj. fem. *-ý* (*Na svatý hoře*, *U děravý skály*). Objevuje se i změna *ú > ou* na začátku slova (*OudoI*), která je zachována i u nejmladší generace. Častá jsou i pomístní jména s apelativy zakončenými na *-ina* (*dubina*, *březina*, *kopanina*, *jedlina* atd.) a v mnoha případech dochází ke kolísání kvantity u vokálů, jako příklad uveďme třeba pomístní jména *Sedliště* vs. *Sedlišťe*; *Jilovnice* vs. *Jílovnice* atd.

5.3. Užívání pomístních jmen v rodinách (tzv. rodinná sociální toponyma)

V tomto výzkumu se chceme také dotknout provázanosti anoikonym s různými societami [viz např. Krško 2003: 61–70]. Těžko jsme sice hledali informátory, kteří by vyhovovali daným kritériím a byli zároveň členy zájmových kroužků, avšak sociální toponyma můžeme sledovat i v rámci jedné rodiny; v našem výzkumu je pět informátorů provázáno rodinnými vazbami (dvě informátorky jsou babička a její vnučka; další tři informátoři jsou členové jiné rodiny), jen poslední informátor k ostatním nemá rodinné vazby. Jako příklad takového rodinného sociálního toponyma můžeme uvést jméno *Stránka*; u všech ostatních informátorů,

² Při přepisu zachováváme podoby zápisu ze slepých map, proto je např. v tomto případě *V americe* s malým a.

„nečlenů“ rodiny je toto pomístní jméno uvedeno jako *Markovic stránka* (členové rodiny Markových nepotřebují upřesňovat, jakou stránku mají na mysli).

Jaromír Krško také vyděluje profesní sociální toponyma, vliv profese na podobu a počet pojmenovaných objektů sledujeme i v našem sběru. Například rozlehlá místa, která ostatní dovedou jmenovat jedním jménem (*Pod lískem*), jeden z informátorů – muž, který celý život pracoval v zemědělství – dále odděluje a pojmenovává i jednotlivé jejich části (*Jiráskovic strán, Hamouzovic strán, Součkovice strán, Mlynářovic strán*). Dalším příkladem je žena z nejstarší generace, ta pracovala celý život jako poštovní doručovatelka. V jejím soupise je patrné, že více než ostatní dotazovaní uvádí jména s komponentem jména rodiny či zahrnující přezdívky bývalých obyvatel dané lokality (tyto obyvatele dříve dobře znala, nosila jim poštu, pamatuje si jejich jména, a proto i jména objektů od nich odvozená, jména míst, která těmto lidem dříve patřila). Jsou to např. *U pánbíků, Dřevěnej dědek, U zlatáků, Jézédák, U bábíků, Na novym domku, U Járů*.

6. Shrnutí

Závěrem můžeme konstatovat, že podstatnou část pomístních jmen v Otročíně tvoří ta s dlouhou tradicí, zachycená už v tereziánském katastru. Tato jména mají zároveň poměrně ustálenou formu. Paralelně vedle nich však existuje skupina jmen, která jsou závislá právě na sociálním či komunikačním aspektu, jsou známá např. pouze konkrétní rodině, věkové skupině či jiné societě. Soubor pomístních jmen v dané obci se tedy pozvolna proměňuje v čase, ale mají na něj vliv i prvky podmíněné společensky.

Bibliografie

- Ireinová Martina, 2010, *Znalost pomístních jmen v Rosicích*, „Acta onomastica“ 51, 1, 247–268.
 Ireinová Martina, Konečná Hana, 2010, *Konfrontace pomístních jmen v Jemnici, Rosicích a Lhoticích*, „Acta onomastica“ 51, 1, 299–304.
 Konečná Hana, 2010, *Znalost pomístních jmen v Jemnici a Lhoticích*, „Acta onomastica“ 51, 1, 269–298.
 Krško Jaromír, 2003, *Sociálny priestor v onymii (Vznik onymických subsystémov – sociálnych topónym)*, [in:] *Metodologia badań onomastycznych*, Olsztyn, 61–70.
 Matušová Jana a kol., 2005, *Slovník pomístních jmen v Čechách I*, Praha.
 Olivová-Nezbedová Libuše a kol., 1995, *Pomístní jména v Čechách*, Praha.
 Šrámek Rudolf, 1999, *Úvod do obecné onomastiky*, Brno.

Barbora Klimtová

**Tendencies in the development of minor place names in the village
Otročiněves (with regard to the communication variability of these names)**

(Summary)

This paper highlights some of the tendencies in the development of minor place names (anoiconyms) in the village Otročiněves (Central Bohemia). The contemporary forms of names have been collected in a direct field research. After the introduction of the criteria for the research, the article focuses on the confrontation of name forms within the set of newly collected anoiconyms, but also on comparison with minor place names excerpted from older sources – from the collection for the Dictionary of Minor Place Names in Bohemia and from the Theresian land register. Thus the article attempts not only to analyze changes in the subset of the Czech anoiconymic system over time, but also to study changes of extralinguistic nature. Anoiconyms will be monitored in their usage in communication as well as in their relation to literary Czech. The attention is also paid to the usage of names in question in different social groups.

Słowa kluczowe: społeczeństwo, anoikonimy, kolektywy, źródłosłów.

Key words: social group, minor place name, collection, direct field research.